

REINHOLD JESKE

O NIEKTÓRYCH PROBLEMACH WSPÓŁPRACY GOSPODARCZEJ I NAUKOWO-TECHNICZNEJ MIĘDZY PRL A NRD W LATACH 1949—1955

W przedmowie do *Układu o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej*, zawartego między PRL a NRD w maju 1977 roku stwierdza się, że „ustanowienie ustroju socjalistycznego w obu państwach stanowi historyczny zwrot w życiu ich narodów”. Okres od powstania Niemieckiej Republiki Demokratycznej w roku 1949 do połowy lat pięćdziesiątych zajmuje określone miejsce w historii nowych stosunków między naszymi narodami. Obchodzone obecnie rocznice 30-lecia NRD i 35-lecia PRL są dla historyków okazją szerszego i głębszego wniknięcia w problematykę stosunków gospodarczych i współpracy naukowo-technicznej między dwoma państwami w pierwszym, stosunkowo trudnym etapie rozwoju tych stosunków, przypadającym na lata 1949—1955. W okresie tym „powstały na ziemi niemieckiej dwa odrębne pod względem ustrojowym i struktury społecznej państwa”¹.

[Niemiecka Republika Demokratyczna jest od chwili swoich narodzin częścią składową rozwijającego się światowego systemu socjalistycznego.] Proces wrastania NRD w ten system jest ściśle związany ze społeczno-ekonomicznymi przemianami we wschodniej strefie okupacyjnej i z urzeczywistnieniem celów pokojowej polityki zagranicznej i współpracy gospodarczej.

Wkrótce po utworzeniu Niemieckiej Republiki Demokratycznej została ona uznana przez ZSRR i inne państwa socjalistyczne. Do końca 1950 r. odbyły się rozmowy na najwyższym szczeblu

¹ *Geschichte der SED*. Berlin 1978, s. 323;

rządowym z ZSRR, Polską i innymi państwami demokracji ludowej, potwierdzające jednomyślność w kluczowych sprawach związanych z rozwijaniem wzajemnych stosunków we wszystkich dziedzinach życia społecznego i gospodarczego. Poza zawartymi wcześniej i funkcjonującymi w chwili powstania NRD porozumieniami podpisane zostały w omawianym okresie nowe układy, szczególnie ważne i korzystne dla rozwoju gospodarczego, wymiany towarowo-pieniężnej oraz współpracy technicznej, naukowej i kulturalnej².

Procesy przemian społeczno-gospodarczych i ściśle z nimi związane przemiany polityczno-kulturalne w NRD nie odbiegały zasadniczo od przemian zachodzących w innych państwach demokracji ludowej. Zgodność tworzących się nowych stosunków produkcyjnych oraz natychmiastowa konieczność intensywnego rozwoju sił wytwórczych stanowiły zasadniczą podstawę zacieśniającej się współpracy państw socjalistycznych, do których zaliczała się również NRD. Platformą umacniającej się współpracy była też wspólna walka z systemem imperialistycznym, który w okresie tworzenia podstaw gospodarki socjalistycznej coraz bardziej zaostrzał swoją ekspansywność. Dlatego ścisła współpraca NRD ze Związkiem Radzieckim, z Polską Ludową i innymi państwami demokracji ludowej miała od samego początku klasowy charakter, wielkie było też jej znaczenie polityczne w walce postępowych sił narodu niemieckiego z siłami odradzającego się imperializmu w Niemczech zachodnich.

Po pierwszej wojnie światowej monopolistyczny kapitał niemiecki w dławieniu rewolucji w Niemczech i restauracji własnych sił i pozycji skorzystał z poparcia imperialistycznych mocarstw zachodnich. Socjaldemokratyczny rząd niemiecki odrzucając gospodarczą pomoc Rosji Radzieckiej dla rewolucji w Niemczech wydatnie pomógł imperialistom w urzeczywistnieniu agresywnych celów. Droga uzależnienia się od zachodniego kapitału wiodła przez kredyty amerykańskie, plany Dawesa i Younga oraz wiele innych form „pomocy”. Oczywiście jest, że ta penetracja gospodarcza nie pozostała bez wpływu na rozwój reakcyjnych sił

---

² Por. *Dokumente zur Aussenpolitik der Regierung der DDR*, Berlin 1954, t. 1, s. 225—484.

w Niemczech. Siły demokratyczne i antyfaszystowskie, a w późniejszym okresie rząd NRD, wyciągnęły właściwe wnioski z lekcji historii i zainicjowały po roku 1945 politykę gospodarczej współpracy z ZSRR i krajami demokracji ludowej.

Dla społeczeństwa we wschodniej części Niemiec, obok pomocy gospodarczej Związku Radzieckiego, nie bez znaczenia były korzystne ustalenia wynikające z pierwszych układów handlowych z Polską. Takie układy zostały zawarte między Polską Misją Wojskową przy Sojuszniczej Radzie Kontroli i Wydziałem Handlu Zagranicznego radzieckiej administracji wojskowej wschodnich Niemiec; pierwszy z nich podpisano 2 lutego 1946, drugi 29 marca 1947 i trzeci 15 marca 1948 roku³. Pierwszy układ opiewał pomoc Polski na sumę 14 milionów dolarów i była to pomoc bardzo poważna. Polityczne jej znaczenie znacznie przewyższało stronę gospodarczą: nadeszła bowiem z kraju, który poniósł olbrzymie straty w wyniku faszystowskiej okupacji, a wojna zakończyła się przecież dopiero przed niespełna rokiem. Układ ten był czynem pionierskim, gdyż zapoczątkował nową erę stosunków handlowych między naszymi krajami.

W oświadczeniu Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec złożonym 19 lipca 1950 r. z okazji polskiego święta narodowego stwierdzono, że „w dniu tym dziękujemy polskiemu narodowi za to, że jako pierwszy kraj w roku 1946 zawarł z ówczesną strefą wschodnią Niemiec układ handlowy na zasadzie wzajemności”.

Bazując na doświadczeniach dotychczasowych kontaktów gospodarczych i wynikach prac związanych z odbudową gospodarki, podpisano w marcu 1948 r. trzeci, kompleksowy układ handlowy na sumę 56 milionów dolarów, w tym samym roku znacznie rozszerzony z powodu przeprowadzonej przez zachodnie mocarstwa okupacyjne reformy środków płatniczych i wprowadzenia blokady gospodarczej radzieckiej strefy okupacyjnej.

Blokadą gospodarczą zachodni imperialiści usiłowali zakłócić i wstrzymać demokratyczną odbudowę Niemiec, podporządkować Niemcy wschodnie planowi Marshalla. Zmuszona powagą sytuacji Niemiecka Komisja Gospodarcza zwróciła się do rządu polskiego

³ Por. „Neues Deutschland” 4 IV 1948, nr 78.

⁴ *Dokumente der SED*. Berlin 1950, t. 3, s. 73.

z prośbą o pomoc⁵. Rząd Polski Ludowej udzielił tej pomocy, nie stawiając żadnych warunków, nie żądając gwarancji. Pomoc polegała na dodatkowej dostawie węgla i koksu. Wymiana towarowa między Polską i NRD została w owych latach podwojona; wzrosła z 277,5 mln rubli w roku 1948 do 448,2 w roku 1946⁶.

Na III Zjeździe SED (20—25 lipca 1950 r.) uchwalono pierwszy plan pięcioletni. Stał się on programem nowego etapu w rozwoju społecznym NRD, etapu o niespotykanym tempie rozwoju sił wytwórczych. Najważniejszymi celami było uzyskanie wysokiej efektywności produkcji, zmniejszenie dysproporcji w gospodarce narodowej i stworzenie podstaw rozwojowych przemysłu ciężkiego. Były to jednocześnie główne zadania w ramach strategii i taktyki SED. Ich urzeczywistnienie byłoby dowodem, że droga pokojowego budownictwa i stworzenie podstaw dobrobytu narodowego mogą być wspólne dla całej niemieckiej społeczności. Proces ten zapoczątkował przechodzenie do etapu planowego budownictwa socjalizmu w NRD.

W analogicznym okresie w Polsce Ludowej rozpoczęło się przechodzenie do drugiego etapu rewolucji ludowo-demokratycznej. Warunki zostały stworzone już wcześniej. Plan 3-letni (1947—1949), którego zasadniczym celem była odbudowa przemysłu i tym samym likwidacja szkód wojennych, został w całości zrealizowany. Globalna produkcja przemysłowa w 1949 r. osiągnęła 163,9% w porównaniu do roku 1938⁷. Sektor socjalistyczny obejmował 94,4% stanu gospodarki, w tym podstawowe gałęzie przemysłu surowcowego. Jego udział w wypracowaniu dochodu narodowego wyniósł w 1949 r. 55,7%⁸. Wraz z odbudową i reorganizacją gospodarki narodowej zwiększyła się również liczba zatrudnionych, wynosząca w tym okresie 3,9 mln ludzi, co ilościowo i politycznie wzmocniło klasę robotniczą. Doświadczenia zdobyte w walce z kontrrewolucyjnym podziemiem pozwoliły jej umocnić pozycję we wszystkich dziedzinach życia. Rozszerzyły się znacznie kontakty gospo-

⁵ Por. *Polen-Deutschland und die Oder-Neisse Grenze*. Berlin 1959, s. 623.

⁶ Por. *Rocznik statystyczny PRL*. Warszawa 1959, s. 252.

⁷ Por. *Die Planung in der europäischen Ländern des Sozialismus*. Moskwa 1962, s. 85.

⁸ Por. *Polen*. PAP 1962, s. 35.

darce z ZSRR i państwami demokracji ludowej, skąd pochodziła większość maszyn i urządzeń niezbędnych do odbudowy i uruchomienia przemysłu⁹. W roku 1949 sprowadzono do Polski maszyny i urządzenia przemysłowe na sumę 720 mln rubli, stanowiącą ok 30% obrotu towarowego z krajami RWPG¹⁰.

Drugi, wyższy etap rozwoju gospodarczego Polski zapoczątkowany został w roku 1950 przez plan 6-letni. Głównym jego celem było stworzenie podstaw socjalizmu i przyspieszenie procesu uprzemysłowienia Polski¹¹. Według założeń planu globalna produkcja przemysłowa miała wzrosnąć w roku 1955 2,5-krotnie, co oznaczałoby czterokrotny wzrost w stosunku do okresu przedwojennego. Szczególną troską otoczono przemysł maszynowy, stanowiący bazę wyjściową uprzemysłowienia kraju. Przemysł ten miał podjąć produkcję wielu dotychczas nie wytwarzanych w Polsce urządzeń. W przemyśle chemicznym zakładano, że 1955 r. przyniesie 3,5-krotny wzrost produkcji w stosunku do roku 1949.

Wytyczona przez PZPR w ramach planu 6-letniego droga przejścia z kapitalizmu do socjalizmu była jedyną możliwą formą wyprowadzenia kraju z wiekowego zacofania i słabości. Głównym zadaniem narodu polskiego było przekształcenie Polski, pod przewodnictwem klasy robotniczej i jej marksistowsko-leninowskiej partii, w nowoczesne państwo przemysłowe. Żeby to zrealizować należało nawiązać nowe jakościowo międzynarodowe stosunki gospodarcze, wolne od jakiegokolwiek dyskryminacji i oparte na wzajemnych korzyściach¹². Tylko pod przewodem klasy robotniczej, na drodze budownictwa socjalizmu, istniała możliwość pełnego rozwinięcia twórczych inicjatyw całego narodu i przeprowadzenia w sposób planowy procesu uprzemysłowienia kraju. Międzynarodowe stosunki gospodarcze krajów socjalistycznych, oparte na proletariackim internacjonalizmie, stanowiły ważny składnik

⁹ Por. *Die Entwicklung der Länder der Volksdemokratie*. Moskau 1962, s. 312.

¹⁰ Por. J. G. Pisares, *Die ökonomischen Beziehungen Polens mit den volksdemokratischen Ländern*. Moskau 1962, s. 14—16.

¹¹ Por. B. Bierut, H. Minc, *Der Sechsjahrplan Polens*. Berlin 1951, s. 23.

¹² Por. *Tezy KC PZPR do IV Zjazdu partii, uchwalone na 15 Plenum KC PZPR*, „Nowe Drogi” 1964, nr 4, s. 14—20.

w walce PZPR o umocnienie fundamentów socjalizmu w Polsce. PZPR wychodziła z pozycji ścisłej współpracy i wzajemnej pomocy państw socjalistycznych. Tylko w takim układzie możliwa była realizacja narodowych celów. Dlatego też zawarte w planie 6-letnim cele i zadania oddziaływały bezpośrednio na rozszerzenie i umocnienie współpracy gospodarczej z NRD. Wzajemna pomoc stała się elementem urealnającym historyczną misję klasy robotniczej w obu krajach¹³.

Imperialiści nie tracili nadziei na wyrwanie Polski z szeregu państw socjalistycznych i podporządkowanie jej swym agresywnym i awanturnicznym planom. Od dawna już usiłowano sporne kwestie w Europie rozwiązywać kosztem Polski i naród polski zebrał wiele gorzkich doświadczeń. Wkrótce miało się okazać, że reakcyjne elementy, zwłaszcza te skupione w Niemczech Zachodnich, nadal reprezentują tę samą postawę, co przed laty¹⁴.

W okresie realizacji zadań planu 6-letniego w Polsce i pierwszej pięciolatki w NRD współpraca z ZSRR i państwami demokracji ludowej została znacznie rozszerzona; przygotowano nowe, długofalowe umowy handlowe¹⁵.

Pierwsze niemieckie państwo robotników i chłopów przeciwstawiało polityce imperialistycznej politykę pokojowej współpracy i odbudowy. Zadania gospodarcze otrzymały tym samym rewolucyjną treść, która urzeczywistniała się w ścisłej współpracy z krajami socjalistycznymi, szczególnie ze Związkiem Radzieckim. Dlatego też III Zjazd naszej partii ściśle powiązał problematykę rozwoju gospodarczego NRD z rozwojem wielostronnych kontaktów z krajami socjalistycznymi, bez których to kontaktów realizacja zadań wynikających z założeń pięciolatki byłaby znacznie utrudniona.

NRD dysponowała znaczącym potencjałem przemysłowym. W wyniku podziału Niemiec pogłębiły się dysproporcje między przemysłem surowcowym z jednej, a przemysłem przetwórczym

¹³ Por. B. Bierut, H. Minc, op. cit., s. 51.

¹⁴ Por. B. Buchta, *Die freundschaftliche Zusammenarbeit zwischen der DDR und VRP*. „Deutsche Aussenpolitik” 1960, z. 1, s. 67—75.

¹⁵ Por. W. Ulbricht, *Zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*. Berlin 1953, t. 3, s. 276.

z drugiej strony. Import surowców do NRD wyniósł w 1950 r. 72% z obszaru krajów socjalistycznych i 28% z krajów kapitalistycznych (łącznie z RFN)¹⁸. Względnie mały udział NRD w produkcji surowcowej (węgla i rudy żelaza, bez których uprzemysłowione państwo nie mogłoby egzystować) spowodował, że podstawą budownictwa socjalistycznego w tym kraju stała się ścisła współpraca z krajami obozu socjalistycznego¹⁹.

Uprzywilejowane miejsce we współpracy gospodarczej z ZSRR, Polską i innymi krajami socjalistycznymi zajmował w pierwszej pięciolatece handel zagraniczny. W związku z tym, że współpraca gospodarcza oparta była o długofalowe plany, Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej zaleciła zawieranie umów handlowo-gospodarczych ważnych na cały okres objęty planowaniem²⁰. Niemiecka Republika Demokratyczna podpisała takie długofalowe układy handlowe z ZSRR i Polską w okresie od marca 1951 r. do stycznia 1952 r.²¹ Eksport NRD obejmował urządzenia i maszyny, aparaturę optyczną i precyzyjną, sprzęt elektrotechniczny, wyroby przemysłu lekkiego, natomiast import do NRD obejmował surowce, takie jak rudy żelaza i metali kolorowych, ropa naftowa, węgiel kamienny, koks, wyroby przemysłu hutniczego i żywność²². Obroty handlowe między Niemiecką Republiką Demokratyczną i Polską wzrosły z 448 milionów rubli w 1949 r. do 987 milionów w 1955 r. Kwota obrotu handlowego z roku 1955 była podwojeniem obrotu Rzeszy Niemieckiej z Polską w 1937 r.²³ Dane te nie stanowią o tym, że Polska kapitalistyczna była dla Niemiec wyłącznie dostarcycielem surowców i żywności, chociaż statystyki handlu

¹⁸ *Statistisches Jahrbuch der DDR*, Berlin 1955, s. 243.

¹⁹ Patrz *Rocznik statystyczny NRD*. „Przegląd Międzynarodowy” 1965, s. 25—27.

²⁰ Patrz *Kronika RWPG*, [w:] *Aussenhandel und innerdeutschen Handel*, Berlin 1964, t. 4, s. 34.

²¹ Patrz *Dokumente zur Aussenpolitik...*, s. 256, 367, 369, 454 i 455.

²² Patrz *Die Aussenhandelsabkommen der DDR. Stand vom 31. 12. 1954*. „Ded Aussenhandel” 1955, z. 1, s. 26.

²³ Por. *Rocznik statystyczny PRL*, op. cit., s. 225.

zagranicznego nie wykazują w okresie od 1928 do 1938 roku ani jednej maszyny lub gotowego urządzenia przemysłowego²².

Plan 6-letni to okres dynamicznego rozwoju przemysłowego Polski, który pociągnął za sobą zmianę struktur produkcyjnych, a te z kolei determinowały charakter i rodzaj eksportu. Z drugiej strony intensywny rozwój gospodarczy NRD uzależniony był od surowców. Te obiektywnie uwarunkowane, wykluczające się interesy były przyczyną pewnych trudności i zahamowań w intensyfikacji współpracy gospodarczej obu narodów. Trudności te przewyżczano drogą żmudnych nieraz i ciągnących się rozmów gospodarczych, podczas których ustalano dalsze formy współpracy przy zachowaniu i respektowaniu narodowych potrzeb partnera.

Na 2 Konferencji RWPG, która obradowała w Sofii, zajmowano się problematyką współpracy naukowo-technicznej jako podstawowego czynnika przyspieszającego rozwój narodowych przemysłów członków Rady. Rada zaleciła dokonanie wymiany dokumentacji naukowo-technicznych, licencji, specjalistów różnych dziedzin²³. Podpisane z Polską porozumienie o współpracy naukowo-technicznej i technicznej oparte jest o to zalecenie²⁴. Celem koordynacji zawartych w porozumieniu postanowień powołano stałe komisje dwustronne, składające się z wybitnych specjalistów. Ich pełnomocnictwa i uprawnienia regulowały specjalnie opracowane regulaminy²⁵. Dzięki tym posunięciom współpraca naukowo-techniczna mogła przybrać charakter bardziej planowy i długofalowy.

Efekty współpracy naukowo-technicznej były obustronnie bardzo korzystne. [NRD dostarczyła stronie polskiej dokumentację techniczną w zakresie budowy maszyn i urządzeń przemysłu chemicznego; strona polska natomiast postanowiła oddać do dyspozycji NRD swoje doświadczenia w zakresie budowy obiektów metalurgicznych.] Na tę ostatnią gałąź przemysłu przypada gros efek-

²² *Statistisches Handbuch von Deutschland 1928—1944*. München 1949, s. 437.

²³ Por. *Kronika RWPG...*, s. 34.

²⁴ Por. *Dokumente zur Aussenpolitik...*, s. 225—480.

²⁵ Tamże.

tów współpracy naukowo-technicznej w pierwszym okresie budowy podstaw socjalizmu. Wielką wagę przywiązywano do wymiany specjalistów i naukowców [na przykład energowscy specjaliści studiowali w Polsce metody otrzymywania hutniczego koksu z polskiego węgla, zaś polscy fachowcy zapoznawali się w NRD z nowoczesną technologią elektrolizy miedzi i z wybranymi zagadnieniami produkcji chemicznej]²⁸.

W latach 1954—1955 współpraca naukowo-techniczna przybrała rozmiary obejmujące bodajże wszystkie dziedziny narodowej gospodarki. W końcowej fazie pierwszej pięcioletki sprowadzenie współpracy naukowo-technicznej do wymiany dokumentacji technicznej i wymiany specjalistów już nie wystarczało. Gospodarka narodowa w obu państwach domagała się długoterminowego, perspektywicznego, skoordynowanego programu badań naukowych dla potrzeb przemysłu. Opracowaniem takiego programu zapoczątkowano nowy etap współpracy naukowo-technicznej. Udział naukowców, techników, racjonalizatorów produkcji i nowatorów nadał tej współpracy masowy charakter. Doszło do szerokiej wymiany doświadczeń. Miało to duże znaczenie polityczne. Rozszerzał się krąg współpracujących ze sobą ludzi po obu stronach Odry, a co najważniejsze, ludzie ci coraz lepiej rozumieli się ze sobą. Ta nowa forma współpracy przyczyniła się znacznie do wzrostu produktywności w obu krajach i urosła do międzynarodowego, politycznego oręża w walce socjalizmu z kapitalizmem.

Ponieważ najważniejszym zadaniem w polityce zagranicznej każdego socjalistycznego państwa jest stworzenie i obrona korzystnych warunków do budowy podstaw ustroju socjalistycznego, jest naturalne, że wszystkie siły są temu zadaniu podporządkowane i planowo rozwijane.

Reasumując można stwierdzić, że: wraz z przystąpieniem RFN do NATO imperializm oparł swój agresywny układ militarny o granicę z NRD, tym samym o granicę rozwijającego się światowego systemu socjalizmu. Układ ten uprawia politykę oriento-

²⁸ Por. H. Bischoff, *Hauptfragen der Entwicklung der wirtschaftlichen Beziehungen zwischen der DDR und VRP, 1949—1961*, Phil. Diss. Berlin 1965, s. 54—66.

waną na wchłonięcie NRD, aneksję części ziem Polski, Czechosłowacji i ZSRR, nazywając to „wyzwoleniem” owych terytoriów. Siłom imperialistycznym nie udało się zniszczyć budownictwa socjalistycznego w NRD, nie zahamowano procesu przejścia z kapitalizmu do socjalizmu. Było to możliwe tylko dzięki przynależności NRD do wspólnoty państw socjalistycznych.

*(Z języka niemieckiego tłumaczył
Jerzy Piotr Majchrzak)*